

М.ӨТЕМІСОВ АТЫНДАҒЫ БҚУ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚАБЫЛДАУЫНДАҒЫ САЯСАТ, ЭТНОСАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ДІН - 2025

2025 жылғы 21–29 қазан аралығында университеттің әлеуметтік зерттеулер орталығы «М Өтемісов атындағы БҚУ студенттерінің саясаты, ұлтаралық қатынастары және дінге көзқарасы» жобасы аясында кезекті әлеуметтік онлайн-сауалнаманы өткізді.

Осы зерттеудің мақсаттары мыналар:

1. БҚУ студенттерінің саяси бағыттары мен қалауларын, олардың әлеуметтік-саяси өзіндік танымын және студенттік ортадағы патриоттық көңіл-күй деңгейін анықтау;

2. Студенттердің ұлтаралық қатынастарға және дінге деген көзқарасын сипаттау.

Әлеуметтік онлайн-сауалнамаға барлығы 1225 респондент қатысты, 1225 толық толтырылған анкета компьютерде өңделді.

Зерттеу нәтижелері бойынша университет басшылығына және факультет декандарына толық аналитикалық есеп дайындалып жолданды. Төменде осы есептегі негізгі қорытындылар берілген.

1. Университет студенттерінің жартысы саясатқа қызығушылық танытады. Биыл сауалнамаға қатысқандардың 55%-ы саяси өмірге қызығушылығы бар екенін айтқан, ал 40%-ы саясатқа қызықпайтынын мәлімдеген. Айта кету керек, саясатқа, мемлекетте, қоғамда және әлемде болып жатқан оқиғаларға қызығушылық білдіретін студенттердің үлесі соңғы 3 жылда айтарлықтай өзгеріссіз қалып отыр (2023 ж. – 53%, 2024 ж. – 56%). Бұл елде соңғы жылдары ірі ішкі саяси оқиғалардың болмауымен және әлемдік геосаяси оқиғаларды студенттердің белгілі бір деңгейде сырттай қабылдауымен түсіндірілуі мүмкін.

2. Студенттердің саясатқа қызығушылығының төмен деңгейі олардың саяси қатысу тәсілдері туралы хабардарлығының да төмен деңгейімен сәйкес келеді. Сауалнамаға қатысқан студенттердің көпшілігі үшін ең танымал, тиімді және қолайлы саяси қатысу түрі – саяси мәселелер мен оқиғаларға қызығушылық таныту, оларды талқылау және өз пікірін білдіру (тіісінше 67%, 65% және 61%). Бұл тәсіл көп күш жұмсауды талап етпейді және ең нәтижелі болып табылмайды. Екінші орында – сайлауға қатысу (52%, 54% және 51,5%), үшінші орында – саяси партиялар мен ұйымдардың жұмысына қатысу (28%, 38% және 40%).

3. Саяси қатысудың ең аз танымал әрі қолайсыз түрлері ретінде студенттер зорлық-зомбылық сипаттағы саяси әрекеттерге қатысуды (11%, 10% және 8%) және саяси бойкоттар мен ереуілдерге қатысуды (12%, 8% және 7,5%) атаған.

4. Сонымен қатар, митингілерге, демонстрацияларға, пикеттерге қатысу сияқты дәстүрлі емес (протестік) саяси белсенділік түрлері аз студенттер үшін тартымды болғанымен, олардың жақтастарының саны 2–3%-ға аздап өсіп отырғаны байқалады.

5. Танымалдық, ықпалдылық және сенім деңгейі бойынша студенттер арасында ең жоғары рейтинг «Аманат» партиясына тиесілі (86%, 79% және 71,5%). «Ақ жол» партиясы екінші орында (51%, 38% және 23%), үшінші орында – Қазақстан халық партиясы (41%, 27,5% және 23%). Одан кейін «Ауыл» (33%, 16,5% және 19%), «Respublica» (14%, 8% және 7,5%), «Байтақ» (5,5%, 3% және 5%) және ЖСДП (4,5%, 3% және 4%) партиялары орналасқан. Айта кету керек, ықпал мен сенім көрсеткіштері танымалдық деңгейінен төмен.

6. Студенттердің басым бөлігі қоғамның мемлекеттік құрылымы мәселесінде заманауи, либералды және зайырлы көзқарастарды ұстанады: 84,5%-ы барлық азаматтардың тең құқықтары мен мүмкіндіктері бар елде өмір сүргісі келеді, 72%-ы екі мемлекеттік тілдің болуын қолдайды, 76%-ы дін ықпалының шектелуін дұрыс деп санайды. Дегенмен, діннің ықпалы жоғары елде өмір сүргісі келетіндердің үлесі азайғанымен (2023 ж. – 36%, 2024 ж. – 27%), әлі де 24% деңгейінде қалып отыр.

7. Студенттердің 42%-ы өзін ең алдымен Қазақстан Республикасының азаматы ретінде таниды, ал 36%-ы этникалық тиесілікті басты деп есептейді. Сонымен қатар, 14% өзін діни тұрғыдан анықтайды. Бұл азаматтық бірегейлік нығайып келе жатқанымен, этникалық және діни факторлардың әлі де басым екенін көрсетеді.

8. Қазақстандық бірегейлік туралы пікірлерде де екі көзқарас байқалады: 37% үшін басты белгі – азаматтық, ал 35% үшін – этникалық тиесілілік. Қосымша белгілер ретінде қазақ тілін білу (10%), Қазақстанда туу (6%), еуразиялық сәйкестік (5%) және елге деген мақтаныш (3%) аталған. Жалпы алғанда, студенттердің бір бөлігінде «қазақстандық» ұғымы әлі де этникалық мазмұнмен байланыстырылады.

9. Студенттердің 69%-ы патриотизм студенттік ортада кең таралған деп санайды, ал 87%-ы өздерін патриот деп есептейді. Дегенмен, қоғамдық мүддені жеке мүддеден жоғары қоятындар 62%-ды құрайды.

10. Студенттердің басым көпшілігі Қазақстандағы (87%), өз өңіріндегі (85%) және университеттегі (85,5%) ұлтаралық қатынастарды жоғары бағалайды.

11. Университет студенттерінің басым көпшілігі (85–87%) Қазақстан қоғамындағы этносаралық қатынастардың қазіргі жағдайына жоғары баға бергеніне қарамастан, осы зерттеу барысында алынған материалдар, атап айтқанда ашық сұрақтарға берілген жауаптарды талдау, бұл салада бірқатар проблемалық аспектілердің бар екенін және белгілі бір әлеуметтік-саяси жағдайларда өзектіленуі мүмкін белгілі бір қақтығыстық әлеуеттің бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар, студент жастардың қабылдауында этносаралық қатынастардағы ең маңызды және тұрақты түрде қайталанып отыратын мәселе бұрынғыдай тіл мәселесі болып қала береді.

12. Студенттердің көпшілігі этникалық (71% және 76%) және тілдік (71% және 73,5%) белгілер бойынша қарым-қатынаста дискомфорт сезінбейді. Алайда 19–25% аралығындағылар белгілі бір деңгейде қиындық бар екенін айтқан.

13. Сауалнамаға қатысқан студенттердің басым бөлігі (72%) алдағы 2–3 жылда Қазақстан қоғамындағы этносаралық қатынастардың даму перспективаларына оптимистік болжам бергеніне қарамастан, респонденттердің елеулі бөлігі (24%) бұл қатынастарға қатысты қандай да бір болжам жасауға қиналады. Бұл белгісіздік студент жастардың бір бөлігінде этносаралық қатынастардың болашақтағы динамикасына қатысты күмән мен сенімсіздік бар екенін көрсетеді.

14. БҚУ студенттерінің басым бөлігі (жалпы 65% респондент) өздерінің аталған саладағы ақпараттану деңгейін біршама жоғары деп бағалайды және жалпы алғанда респонденттердің 70%-ы Қазақстан халқы Ассамблеясының қызметін тиімді деп санайды.

15. БҚУ студенттерінің шамамен үштен екісі (66% респондент) дін Қазақстан қоғамының өмірінде маңызды рөл атқарады деген пікірде. Сонымен қатар, респонденттердің жартысынан сәл астамы ғана (54%) дін қоғамдық өмірде осындай рөл атқаруы тиіс деп есептейді.

16. Университет студенттерінің шамамен үштен екісі (65% респондент) өздерін әлі де діндар деп санайды, алайда олардың саны азаюда. Олардың басым көпшілігін (88%) өздерін мұсылман деп есептейтіндер құрайды, ал екінші, бірақ салыстырмалы түрде шағын топты (6% респондент) православие христиандары құрайды.

17. Діни рәсімдерді діндар студенттердің 77%-ы белгілі бір деңгейде тұрақты түрде орындайды. Сонымен қатар, осы санаттағы респонденттердің 26%-ы діни жиналыс орындарына (күн сайын немесе аптасына кемінде бір рет, айына кемінде бір рет) салыстырмалы түрде жиі баратынын айтқан. Осыған байланысты университет студенттерінің шамамен 26%-ы діни практикаға тұрақты түрде тартылған деп болжауға болады. Діни қатынастардың жағдайы жалпы оң бағаланады (77%, 73%, 63%), бірақ экстремизм мен радикализм қаупі алаңдатады.

18. Қазақстан Республикасында жалпы алғанда, сондай-ақ нақты елді мекендер деңгейінде және тікелей ЗҚУ-да діни қатынастардың жағдайын университет студенттерінің басым бөлігі бұрынғыдай жеткілікті жоғары бағалайды — «жақсы» немесе «өте жақсы» деп (тиісінше 77%, 73% және 63% респондент). Дегенмен, бұл саладағы жағдай студенттердің бір бөлігінде алаңдаушылық туғызады. Оларды діни экстремизм мен радикализмнің күшею қаупі алаңдатады. Сондай-ақ деструктивті діни ағымдардың қызметі мен дінді күштеп таңу

белгілі бір дәрежеде алаңдатушылық тудырады, студенттердің пікірлерінде қоғамда діни атрибутика мен киім киюге қатысты екіұшты көзқарас байқалады.

19. Университет студенттерінің көпшілігі Қазақстан Республикасында жалпы, сондай-ақ нақты елді мекендер деңгейінде және тікелей ЗҚУ-да діни қатынастардың жағдайына жоғары баға беруді жалғастыруда, оларды «жақсы» немесе «өте жақсы» деп сипаттайды (тиісінше 77%, 73% және 63% респондент). Сонымен қатар, білім алушылардың бір бөлігінде бұл саладағы жағдай белгілі бір алаңдатушылық туғызады. Студенттерді діни экстремизм мен радикализмнің таралу қаупі алаңдатады, деструктивті діни ағымдардың қызметі мен діни нормалардың күштеп таңылуы да мазалайды. Сонымен қатар, студенттердің пікірлерінде қоғамда діни атрибутика мен діни киім киюге қатысты екіұшты көзқарас байқалады.

20. Сауалнамаға қатысқан студенттердің 27%-ы Қазақстан жастарының экстремистік діни ұйымдарға тартылу ықтималдығын салыстырмалы түрде жоғары деп бағалаған. Ал тек 14% респондент бұл ықтималдықты төмен деп сипаттаған. Сонымен қатар, респонденттердің салыстырмалы көпшілігі (41%) жастардың мұндай ұйымдарға тартылу ықтималдығын жоғары да емес, төмен де емес деп бағалауын ескере отырып, студенттердің 68%-ының пікірінше, Қазақстан қоғамында жастардың экстремистік діни ұйымдарға тартылу қаупі сақталып отырғанын айтуға болады. Студенттердің 77%-ы секталарға қосылу ұсыныстарына теріс қарайды, бірақ 12%-ы оң, 11%-ы нақты жауап бермеген.

21. Студенттердің жасөспірімдерді деструктивтік діни ұйымдарға қосылуға итермелейтін себептерге қатысты пікірлері, алдыңғы зерттеулер нәтижелеріне сәйкес, төрт негізгі факторлық топқа бөлінуі мүмкін:

1. **Мәдени факторлар**, оларға жалпы және діни мәдениеттің төмен деңгейі, діни сауатсыздық және сыни ойлаудың жеткіліксіз қалыптасуы жатады;

2. **Әлеуметтік-экономикалық факторлар**, мысалы, кедейшілік және материалдық қиындықтар;

3. **Әлеуметтік-психологиялық факторлар**, оның ішінде отбасыдағы қиыншылықтар мен жеке психологиялық мәселелер, соның ішінде үмітсіздік сезімі, өмірлік бағыттардың жоғалуы, жалғыздық сезімі, депрессиялық жағдайлар және психологиялық тұрақсыздық;

4. **Деструктивтік діни бірлестіктер тарапынан бағытталған насихаттау және вербовка факторлары**, сондай-ақ жақын әлеуметтік ортаның ықпалы мен манипулятивтік әсері.

21. БҚУ студенттерінің басым көпшілігі (барлығының 77%-ы) кез келген секталарға қосылу ұсыныстарына негативті көзқарас көрсетті. Дегенмен, алаңдататын жайт, 12% респонденттер осындай ұсыныстарға оң көзқарас білдірді, ал 11% студент өз позициясын анықтай алмай, немесе оны білдіруден бас тартты.

22. БҚУ студенттерінің басым көпшілігі (73% респонденттер) дін аралық жауластықты қоздыратын ұйымдармен ешқандай байланыста болмағанын мәлімдеді. Солай бола тұра, 16% студенттер мұндай ұйымдармен байланыс тәжірибесіне ие екенін айтты.

23. Университет студенттерінің басым көпшілігі (барлығының 74%-ы) өзін сектаның лидері алдында толық бағынуға қабілетсіз деп есептейді. Солай бола тұра, 11% респонденттер өзін осындай бағынуға қабілетті деп санады, ал 13% студенттер бұл сұраққа нақты жауап бере алмады немесе бергісі келмеді.

24. Студенттердің жартысынан көбі (барлығының 55%-ы) әртүрлі дәрежеде сенімді түрде діни экстремизмді жоюға болатынына сенеді, яғни бұл құбылысқа қарсы іс-қимыл жасау мағынасы бар. Солай бола тұра, 23% респонденттер діни экстремизмді толық жою мүмкін емес деп санайды. Сонымен қатар, 22% студенттер бұл сұраққа нақты позиция қалыптастыра алмады.

25. Респонденттердің салыстырмалы көпшілігі (28%) діни экстремизмді азайтуға және жоюға ең үлкен үлес қосатыны ретінде ағарту және тәрбиелік жұмысты күшейтуді көрсетті. Кем бөлігі (20%) басым шара ретінде экстремистік әрекетке қатысқандарға жауапкершілікті күшейтуді қарастырады. 11% студенттер діни экстремизмге қарсы іс-қимылды әлеуметтік-

экономикалық жағдайды жақсарту шараларымен байланыстырады. Ал 9% респонденттер осы салада бірінші кезекте дәстүрлі (ортодоксальды) діни конфессияларды қолдауды басты шара деп санайды. Сонымен қатар, респонденттердің едәуір бөлігі (30%) діни экстремизмді жоюға мүмкіндік беретін нақты шараларды анықтай алмады.

26. Сауалнамаға қатысқан студенттердің пікірлерін талдау Қазақстан қоғамында жастардың экстремистік діни ұйымдарға тартылуының нақты қатері сақталғанын көрсетеді. Сонымен қатар, университет студенттерінің арасындағы потенциалды «қауіп аймағына» әртүрлі деңгейде мыналар кіруі мүмкін деп болжауға болады: мемлекеттік құрылыс мәселелерінде теократиялық ұстанымға сүйенетіндер (24% респонденттер), әлеуметтік-саяси өзін-өзі анықтау құрылымында діни идентичтікке басымдық беретіндер (14%).

27. Сонымен қатар, осы топқа «қазақ» ұғымын ең алдымен ислам дінін ұстанумен байланыстырған студенттер (2% респонденттер), экстремистік діни ұйымдармен байланыс тәжірибесі болған студенттер (16%), осындай ұйымдарға қосылуға оң көзқарас көрсеткендер (12%) немесе нақты позициясын анықтай алмағандар (11%), сектаның жетекшісіне толық бағынуға дайындар (11%) немесе осы мәселеде күмәні барлар (13%) жатады.

28. Экстремистік діни ұйымдардың қызметіне тартылу тұрғысынан «жоғары қауіп» санатына университет студенттерінің шамамен 13%-ы жатуы мүмкін. Бұл топқа мыналар жатады: дінде күшті ықпал бар елде өмір сүргісі келетіндер; діни ұйымдардың мемлекеттік ұйымдардың қызметіне араласуын толықтай қабылдауға болатын және қажет деп санайтындар; өздерін ең алдымен сенуші ретінде танытындар; діни белсенділігі жоғары; экстремистік діни ұйымдармен байланыс тәжірибесі бар және оларға қосылуға дайын немесе бұл мәселеде нақты позицияны айта алмайтын/айтқысы келмейтіндер. Сондай-ақ, сектанттық бірлестік жетекшісіне толық бағынуға қабілеті бар студенттер осы топқа жатқызылады. Қазақстан қоғамында дін аралық қатынастардың дамуы динамикасына оң бағасын биыл 41% респондент берді. Тағы 20% студенттер бұл қатынастардың жақын болашақта өзгермейтініне сенеді. Дегенмен, дін аралық қатынастар динамикасын бағалауда қиындық көргендер санының едәуір болуы (34%), сондай-ақ пессимистік бағалағандар (5%) осы салада белгілі бір қауіптер мен белгісіздік факторларының сақталғанын көрсетеді.

29. Респонденттердің жартысы діни атрибутика, киім мен бас киім киюге тыйым салуды қолдайды (жоғары оқу орындарында – 52% респонденттер; мектептер мен ТиПО-да – 52%; әртүрлі қоғамдық орындарда – 51%). Дегенмен, студенттердің шамамен 1/3 бөлігі осындай тыйымға қарсы (жоғары оқу орындарында – 26%; мектептер мен ТиПО – 25,5%; әртүрлі қоғамдық орындар – 27%). Сонымен қатар, студенттердің едәуір бөлігі (шамамен 1/5 бөлігі) бұл мәселе бойынша күмәнді болып, нақты позициясын анықтай алмады немесе білдіргісі келмеді (жоғары оқу орындарында – 22%; мектептер мен ТиПО – 22,5%; әртүрлі қоғамдық орындар – 22%).

Жалпы алғанда, біз өткізген зерттеудің нәтижелері осындай. Зерттеу барысында жиналған ақпаратты пайдаланып, оны әртүрлі мақсаттарға қолданғанда, алынған деректердің салыстырмалық және толық емес екенін ескеру қажет, бұл негізінен сандық әлеуметтанулық әдістердің шектеулілігімен байланысты. Зерттеуде қойылған сұрақтарға ең толық және негізді жауаптарды тек сандық әдісті (көпшілікке арналған сауалнама) сапалық әдістермен (эксперттік сауалнама, фокус-топтар, эксперимент) толықтырғанда ғана алуға болады, алайда қазіргі уақытта олардың қолданылуы қиындық тудырады.

Дегенмен, біз жинаған фактілер студенттермен тікелей тәрбиелік жұмыс жүргізетін, олардың саяси әлеуметтенуіне, азаматтық саяси мәдениетті, Қазақстандық (азаматтық) идентичтілікті қалыптастыруға және нығайтуға қызығушылық танытатын адамдар үшін пайдалы болуы тиіс деп санаймыз. Сондай-ақ, бұл деректер біздің қоғамда ұлтаралық және конфессияаралық келісімді сақтауға, этникалық және діни төзімділіктің жоғары деңгейін дамытуға үлес қосуы мүмкін.